

6. Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи: Указ Президента України від 22 червня 2009 року № 466/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

УДК 341.2 (4+5)

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА МУСУЛЬМАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Саміло Г.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний технічний університет

Стаття присвячена дослідженню особливостей західноєвропейської та мусульманської правосвідомості як суттєвого аспекту правової культури суспільства. У роботі розглянуто духовні домінанти та концептуальні ідеї правової свідомості західноєвропейського та мусульманського типів праворозуміння.

Ключові слова: правова культура, правосвідомість, західноєвропейське право, мусульманське право.

Саміло А.О. ПРАВОСОЗНАНИЕ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО И МУСУЛЬМАНСКОГО ОБЩЕСТВА / Запорожский национальный технический университет, Украина

Статья посвящена исследованию особенностей западноевропейского и мусульманского правосознания как существенного аспекта правовой культуры общества. В работе рассмотрены духовные доминанты и концептуальные идеи правового сознания западноевропейского и мусульманского типов правопонимания.

Ключевые слова: правовая культура, правосознание, западноевропейское право, мусульманское право.

Samilo A.O. LAW CONSCIOUSNESS IN THE WESTEUROPEAN AND MOSLEM SOCIETIES / Zaporizhzhya national technical university, Ukraine

The article is devoted to the research of the peculiarities of Westeuropean and Moslem law consciousness as an essential aspect of a society's legal culture. The work considers the spiritual dominants and the conceptual ideas of law consciousness of the Westeuropean and Moslem law conceptions.

Key words: legal culture, law consciousness, westeuropean law, moslem law.

Постановка наукової проблеми, пов'язаної з порівняльним аналізом мусульманського та західноєвропейського права, обумовлена деякими чинниками. З розпадом біполярної системи на зміну глобальній конфронтації двох наддержав прийшло культурне, економічне та суспільно-політичне зближення народів і держав. Воно проявилось у прагненні подолати колишній політичний та ідеологічний розкол. Останнім часом розширюються масштаби взаємодії західноєвропейських та східних держав у розв'язанні міждержавних проблем. Створення спільного соціокультурного простору багато в чому залежить від взаєморозуміння двох правових культур – західноєвропейської та мусульманської. Значимість проблеми правової культури та правосвідомості в теорії права досить відома, хоча важливість цього феномена недооцінюється. Правова культура та сутність правосвідомості сприймаються вужче, ніж вона є в дійсності.

Мета статті – дослідити особливості ідеологічного аспекту правової свідомості західноєвропейського та мусульманського типів праворозуміння.

Вивчення функціональних характеристик та аналізу природи існування різних правових культур дозволяють з'ясувати, чому ті чи інші інститути, відносини та дії,

що існують у різних цивілізаціях, визначають як правові. Проблема природи правової свідомості обумовлена суб'єктивним визначенням правового ідеалу, значимістю основних ціннісних складових права той чи іншої цивілізації. Право визначається, як правило, у контексті національних правових систем, тому воно глибше пов'язано із культурою та суспільною свідомістю, ніж інші елементи соціальної структури. Концепція правосвідомості охоплює такі характеристики, які дозволяють розрізнити поняття правової свідомості різних правових родин. Правосвідомість є складним соціальним явищем. Правосвідомість – це форма суспільної свідомості, яка відображає ставлення суб'єктів правовідносин до чинного права та похідних від нього явищ [1, 49]. Правосвідомість залежить від рівня загальнокультурного розвитку суспільства та часто від пануючої ідеології або релігії. Проблема розбудови громадянського суспільства, демократичної правової держави є безпосередньо пов'язаною із розвитком правової свідомості і правової культури. Саме правова культура та правове виховання населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві. Слід зауважити, що наукове мислення та наукова правосвідомість у взаємодії із правовим мисленням і правосвідомістю особистості, які є головними елементами правової культури, здійснюють активний вплив на реалізацію верховенства правового закону.

Розробку загальнотеоретичних питань, які пов'язані з проблематикою даного дослідження, здійснювали С.С. Алексєєв, М.І. Байтін, О.В. Журавський, М.В. Лубська, В.С. Нерсесянц, П.О. Ніколов, М.К. Сігалов, Л.Р. Сюкияйнен, А.Г. Хабібуллін. Але ідеологічні аспекти правосвідомості вказаних правових систем у порівняльному сенсі ще не досліджувалися.

Актуальність обраної теми обумовлена деякими чинниками. По-перше, порівняльне правознавство при дослідженні подібних проблем стосується лише права, а не правової свідомості. Але з'ясувати сутність права через поняття правової свідомості та правової культури є більш наочним, тому що в правосвідомості відображається й правове життя, й праворозуміння. По-друге, проблема суспільного свідомого буття різних правових культур у сучасному світі є досить актуальною. Право консервативне, зміни в ньому відбуваються поступово, у той час як в правовій свідомості зміни більш наявні. По-третє, оскільки сучасний світ є однією з найбільш динамічних систем, у якій постійно виникають нові соціально-духовні та правові ситуації, для розуміння яких потрібно з'ясування закономірностей розвитку суспільства.

Правосвідомість – найбільш яскравий прояв сутності цивілізації. Розуміння правових культур, з'ясування суспільної правосвідомості різних цивілізацій сучасності дозволяє усвідомити сутність та перспективи їх сумісного існування, можливості запобігання конфліктів. Правосвідомість, як відомо, є сукупністю уявлень, поглядів, переконань, оцінок, настроїв та емоційного ставлення людей до права й державно-правових явищ. Правосвідомість характеризує соціальну практику як емпіричну діяльність, у процесі якої виражаються суб'єктивне ставлення людей до чинного права, уявлення про свої права та обов'язки, про справедливість і несправедливість норм права, про сутність і принципи правової організації суспільства, почуття, настрої, емоції, пов'язані з оцінкою існуючого правового режиму.

В дослідженні поняття правосвідомості використовується в гранично широкому розумінні, яке можливо встановити лише при широкому розумінні права. Як наслідок, правосвідомість постає як багаторівневе, неоднорідне, складне суспільне явище, елементи якого якісно розрізняються залежно від характеру та шляхів розвитку цивілізації.

Кожне суспільство має своє особливе право у зв'язку із специфікою його «правового духу». Загальні правові цінності визначаються існуванням загальносуспільних уявлень

про право. У різних державах і різних традиціях право є формальним критерієм справедливості. Право є відображенням правової духовності суспільства.

Під західноєвропейським правом у нашій статті будемо розуміти основні характеристики та країни романо-германської правової системи. До неї компаративісти відносять правові системи, які з'явилися в континентальній Європі на основі римських, канонічних та місцевих правових традицій. За висловленням Рене Давида [2, 17], вона є першою сім'єю, з якою ми зустрічаємося в сучасному світі. Дана правова система є найбільш стародавньою і широко розповсюдженою у світі. Система відрізняється нормативною упорядкованістю і структуризованістю джерел, стійкими демократичними правовими принципами, забезпеченням суворої юридичної техніки. Розвиток правосвідомості західноєвропейського суспільства пов'язаний із формуванням джерел права, судової системи та загальних принципів права. Західноєвропейське вирішення проблеми свободи є невід'ємним від християнського контексту її формування. Воно впливає на формування західної правосвідомості, яка є основою соціального буття людини і разом із тим функцією нормативного існування людської спільноти. Формування західноєвропейської правосвідомості є основою і результатом послідовного розвитку західноєвропейської цивілізації в її зв'язку з християнською релігією та її відображенням у суспільній свідомості та культурі.

Формування європейської традиції права та правового життя суспільства було поступовою трансформацією християнських цінностей у західноєвропейську правову культуру. У свідомості європейців їхня ідентичність, що склалася історично, ґрунтується саме на християнських цінностях. Сучасні європейські цінності – рівність, відокремлення церкви від держави, релігійна терпимість і свобода – беруть початок з християнської релігії. Правова свідомість у європейців – це знання та розуміння права, ставлення до нього, яке відображається в межах справедливості, рівні правової культури громадян, якості системи законодавства. У західних правових системах отримали свій розвиток ідеї свободи, рівності, закону, природних прав людини, розподілу влад. Західноєвропейська правосвідомість індивідуалізована. Вона заснована на пріоритеті особистісного та індивідуального начал. Західна правосвідомість поважає як права окремих особистостей, так й суспільства в цілому. В основу західноєвропейської правосвідомості, на наш погляд, покладений принцип свободи думки, заснований на принципі релігійної терпимості. Для європейських країн характерна також наявність розвинутого громадянського суспільства та правової держави.

Мусульманське право є також однією з основних правових родин сучасності. Вважається, що становлення класичного мусульманського права пов'язане з розвитком ісламу та його основних джерел. Як визначає Л. Сюккяйнен, ісламське праворозуміння виходить із того, що право – не творіння людини або держави, а вираз волі Аллаха. Прив'язка до шаріату, релігійне обґрунтування забезпечує мусульманському праву авторитет у мусульман, які сприймають його як відображення божественного світла та втілення постулатів своєї віри [3, 13]. Для мусульманського права, як й для інших правових систем, властивий взаємозв'язок трьох основних компонентів – норм права, правосвідомості та поведінки. У мусульманському праві ведуча роль належить правосвідомості.

Одна з центральних ідей мусульманської концепції права полягає в тому, що будь-який вчинок мусульманина повинен оцінюватися на основі встановлених Аллахом дозволів та заборон, які не можуть бути порушені ані владою, ані людьми в їх діях. Ці положення конкретизуються при поділі вчинків людини на обов'язкові, дозволені, осуджувані та заборонені. Вихідні начала мусульманської концепції права засновані на релігійно-етичних ідеях ісламу. Мусульманська правосвідомість заснована на тому

положенні, що ісламське право приділяє основну увагу зовнішній поведінці людини, а не її внутрішнім мотивам, на відміну від західноєвропейської концепції права.

Тісна взаємодія мусульманського права з релігією визначає його особливу ідейну роль у суспільстві. Світоглядною основою для мусульманського права є насамперед ісламська правосвідомість. Особливу частину мусульманської правосвідомості є положення про особистий статус мусульманина, який сформульований завдяки релігійним традиціям та діяльності юристів. Навіть у тих країнах, де положення ісламського права звужені, норми щодо регулювання особистого статусу є дуже важливими.

Ісламська та західноєвропейська цивілізації, незважаючи на свою унікальність та достатню автономність, є частиною загальнопланетарної цивілізації, у якій стосунки між складовими існують у режимі взаємовпливів. Характер цивілізації обумовлює весь хід розвитку суспільства, визначає також генезис права як культурного феномена. Правова культура тієї чи іншої правової системи відображається в різних формах права. Основою родинних зв'язків, взаємодії та взаємопроникнення західноєвропейської та мусульманської правових культур є релігійна складова суспільно-духовного життя, незалежно від того, є та чи інша правова система світською або релігійною. І мусульманське населення також мусить поділяти ті християнські цінності, завдяки яким Європа, власне, й змогла подолати розбіжності, зміцнити й розширити свій культурний простір, й навпаки. Необхідність сприйняття нових правових ідей представниками мусульманського світу обумовлена входженням цих країн у глобальний світовий простір. Потрібно робити все можливе, аби налагоджувати діалог між західною та східною цивілізаціями в глобальному масштабі. Наявність культурного простору є умовою й опосередкованим чинником зближення держав, регіональних об'єднань і цивілізацій. Варто пригадати слова А. Тойнбі: «Культурний елемент являє собою душу, кров і сутність цивілізацій. Порівняно з ним економічний і, поготів, політичний здаються штучними, неістотними утвореннями рушійних сил цивілізацій» [4, 356].

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5. – 736 с.
2. Давид Рене, Жоффре-Спинози Камилла. Основные правовые системы современности / В.А. Туманов (пер. с фр.). – М.: Международные отношения, 2003. – 399 с.
3. Сюкияйнен Л.Р. Шариат и мусульманско-правовая культура / Отв. ред. Б.Н. Топорнин; Институт государства и права РАН – М., 1997. – 48 с.
4. Тойнби А.Дж. Постигание истории: Избранное / Е.Д. Жарков (пер. с англ.). – М.: Айрис-Пресс, 2006. – 638 с.